

5. Структурно-функціональне забезпечення діяльності територіальних органів влади / [Н. М. Мельтюхова, В. В. Корженко, Г. С. Одинцова та ін.] ; за заг. ред. Н. М. Мельтюхової. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ “Magistr”, 2007. – 244 с.
6. Сурмин Ю. П. Теория социальных технологий : [учебн. пособ.] / Ю. П. Сурмин, Н. В. Туленков. – К. : МАУП, 2004. – 608 с.
7. Теорія та історія державного управління : [навч. посіб.] / [Н. М. Мельтюхова, Г. С. Одинцова, В. Б. Дзюндзюк та ін.]. – К. : ВД “Професіонал”, 2008. – 288 с.
8. Тихонов А. В. Социология управления. Теоретические основы / А. В. Тихонов. – 2-е изд., доп. и перераб. – М. : Конон, Реабилитация, 2007. – 471 с.
9. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие : [пер. с нем. ; под ред. Д. В. Скляднева] / Ю. Хабермас. – изд. 2-е, стереотип. – СПб. : Наука, 2006. – 384 с.

Надійшла до редколегії 10.12.2012 р.

УДК 351

М. Ю. МИРОНЕНКО

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

Досліджено концептуальні підходи державного регулювання сучасної економіки. Вивчено думку різних учених з питань державного регулювання економіки, порівняно їх точки зору і зроблено відповідний висновок. Відображено в цілому сутність державного управління економікою.

Ключові слова: держава, державне регулювання, інструменти регулювання, економічна політика.

Investigated conceptual approaches of state regulation of the modern economy. We study the opinion of various scholars on the issue of state regulation of the economy, compared to their viewpoints and an appropriate conclusion. This article also reflects on the whole nature of state control of the economy.

Key words: state, government regulation, regulatory instruments, economic policy.

Ставлення до державного втручання в економіку було різним на різних етапах його становлення та розвитку. У період формування ринкових відносин у XVII і XVIII ст. державне втручання і пов'язані з ним різного роду обмеження стали розглядатися як перешкода підприємству.

Ідеї, які виникли наприкінці XVIII ст. на зміну меркантилізму у вигляді економічного лібералізму, знайшли в економіці велику кількість прихильників.

Однак, по суті, всі державні рішення в економічній сфері диктуються не тільки і не стільки потребами окремих товаровиробників, скільки можливістю через них впливати на інші, пов'язані з ними сторони господарського життя.

Вивчення наукової літератури свідчить, що ідеї регулювання економічного розвитку містяться в працях іноземних економістів, таких як Б. Дікон, М. Халс, П. Стабс [2], М. Ганслі Теренс [1], Е. Стігліц Джозеф [6]. Зазначена проблема, яка порушена в наукових дослідженнях зарубіжними вченими, набуває все більшого поширення у вітчизняній науці. Результати багатьох досліджень проблеми ефективного державного регулювання розвитку економіки викладено в працях О. Амоші, В. Бодрова, В. Гейця, М. Корецького, Е. Лібанової, І. Радіонова [5], Ю. Наврузова, В. Олуйка, В. Юрчишина та ін. Не до кінця висвітленим залишається питання передумов виникнення соціальної нерівності та забезпечення умов економічного зростання. Це зумовлено насамперед тим, що з розвитком суспільства змінюються і передумови, що спонукають до виникнення нових труднощів у формуванні соціально-економічної стабільності.

Мета статті – є вивчення проблем державного регулювання реального сектора економіки, а також розробка певних рекомендацій щодо покращення існуючої ситуації в країні.

Незалежно від тих чи інших панівних економічних доктрин ніхто і ніколи не знімав з національних урядів відповідальності за економічний стан країни. Усі сходяться в розумінні того, що “невидима” рука ринку повинна доповнюватися “видимою” рукою держави. Однак у цілому економічна роль держави ще на початку ХХ ст. була максимально обмежена, оскільки національне виробництво стало майже винятковою сферою приватного бізнесу [8].

Прихильники теорії класичного капіталізму були впевнені, що недостатня величина сукупного попиту в умовах гнучкості цін не може бути причиною зменшення реального обсягу виробництва нижче природного рівня. Вони вважали, що попит завжди буде достатнім для того, щоб спожити всю продукцію, вироблену на базі наявних ресурсів і сучасної технології.

Це положення ґрунтується на законі Сея, за яким пропозиція створює власний попит. Тому об'єктивно не може бути розриву між сукупним попитом і сукупною пропозицією: зміна сукупної пропозиції породжує таку ж зміну сукупного попиту. Інша справа – економіка з адміністративно-командним типом управління.

Різновидом господарства, в якому існував вкрай високий ступінь державного регулювання і державного монополізму, була побудована в нашій країні як централізовано керована економіка.

В її основі лежало всеосяжне директивне планування, тобто централізоване рішення питань про те, в якій кількості і що виробляти, які при цьому повинні бути використані ресурси, в якому обсязі витрачена праця і капітал, яка повинна бути оплата праці тощо. Завдання скласти збалансованого, пов'язаного по всіх статтях, плану, практично неможливо у зв'язку зі своєю колосальною складністю. Але навіть у малоймовірному випадку появи збалансованого плану система, де всі дії економічних суб'єктів розписуються

на п'ять років уперед за роками, кварталами, місяцями, виявляється малорухомою; вона погано пристосовується до змін. Одна з причин – зі сфери економіки виключалася приватна ініціатива. Усі економічні агенти діяли на основі планових завдань, наказів і розпоряджень, які спускаються зверху.

Економічної самостійності було стільки, скільки вважав корисним і прийнятним державний центр (уряд). Жорстка централізація, крім позбавлення ініціативи, створювала ще й бюрократичні обмеження розвитку.

Будь-яка життєздатна система господарювання передбачає наявність прямих і зворотних зв'язків. Такі зв'язки лежать і в основі ринкового механізму саморегулювання. Рівновага між попитом і пропозицією встановлюється за наявності прямих (від виробництва до ринку) і зворотних (від ринку до виробництва) зв'язків, що діють через життєздатну, гнучку систему цін.

У плановій економіці існували, хоча і деформовані, прямі зв'язки, але практично не діяли зворотні. Відсутність зворотних зв'язків при нерухомих і перекручених цінах робило систему нечутливою до динаміки споживчого попиту. Одним з наслідків цього – надвиробництво в одних галузях і дефіцит – в інших. Спроби ліквідувати дефіцит якихось товарів часто знову приводили до їх перевиробництва при їх невисокій якості. Дефіцит був всеохопним явищем планової економіки. При державному монополізмі в управлінні економікою виявляється блокуванням конкурентний механізм, якому ринкова економіка, перш за все, і зобов'язана своєю ефективністю.

По відношенню до економічної системи держава виступає, в силу своєї природи і призначення, як економічний агент, що володіє правом і можливістю примушення, наприклад у сфері податкової політики, державного законодавства. Примусовий підхід часто обґрунтовується політичною філософією, що вимагає підпорядкування особистих інтересів громадським. Але якщо воно розширено трактується і застосовується державою, воно зводить нанівець усі переваги вільного підприємництва, заснованого на конкуренції і ринковому ціноутворенні. Вибір міри державного втручання в економіку – питання не тільки науки, але і мистецтва державного управління [3].

Важливий етап у теоретичному усвідомленні ролі держави в ринковій економіці був пов'язаний з ім'ям видатного англійського економіста Дж. М. Кейнса. Ідеї, висунуті в ході "кейнсіанської революції", зробили переворот у класичному сприйнятті ринкової економіки. Вони довели неможливість самостійного подолання економічного спаду, необхідність державної політики як засобу, здатного зрівноважувати сукупний попит і сукупну пропозицію, виводити економіку з кризового стану, сприяти її подальшій стабілізації.

У практичному плані економічну політику, що відображає ідеї Кейнса, коли через відповідний грошово-кредитний і фінансовий інструментарій регулювався сукупний попит, проводило більшість розвинених країн світу після другої світової війни. Вважається, що вона багато в чому сприяла пом'якшенню циклічних коливань економіки цих країн.

Класики економічної науки виходили з тези про необхідність виконання державою традиційних функцій, розуміючи, що існують сфери, які знаходяться поза межами досяжності ринкового конкурентного механізму. Це, насамперед,

стосується так званих суспільних товарів (public goods), тобто товарів і послуг, які споживаються колективно. Очевидно, що держава повинна брати на себе турботу про їх виробництво та організувати спільну оплату громадянами цієї продукції. До проблем, які не вирішує ринковий конкурентний механізм, відносяться зовнішні, або побічні, ефекти (externalities). Коли виробництво якої-небудь продукції призводить до забруднення навколишнього середовища, то, як правило, потрібні додаткові витрати [9].

При цьому на ціні продукту, виробництво якого спричинило за собою подібні побічні ефекти, це може і не позначитися. Механізм ринку часто не реагує на явища, які стали справжнім лихом для людства. Зовнішні або побічні, ефекти можна регулювати, спираючись на прямий контроль держави.

Держава повинна оцінювати проблеми, що виникають, з точки зору суспільних перспектив і впливати на їх рішення. Економічна практика виявила в XIX ст. і підтвердила в XX ст., що існують ситуації так званого “фіаско ринку”, коли ринкова координація не забезпечує ефективного використання ресурсів. Інакше кажучи, відповіді на питання, що, як і для кого виробляти, які дає саморегулююча ринкова система, не завжди відповідають дійсним потребам суспільства.

Слід також зазначити, що ринковий вибір “сліпий” до проблем справедливості і рівності. Нічим не обмежений ринковий розподіл, справедливий з точки зору законів ринку, призводить до різкої диференціації доходів, соціальної незахищеності. Коли ринковий розподіл не влаштовує більшість населення, це загрожує серйозними соціальними конфліктами. Коригувати розподіл, який забезпечує ринок, повинна держава.

Втручання держави вимагає й інша ринкова проблема – безробіття. Необхідно застосувати зусилля для її скорочення або пом’якшення її наслідків, якщо вона все ж неминуча. Негативні наслідки наведених дій та інших факторів призвели до усвідомлення того, що надії тільки на ринкове самоврівноваження можуть поставити під питання саме існування ринкової системи. Особливо яскраво це виявилось в період “Великої депресії” 1929 – 1933 рр. [3].

Важливою і необхідною умовою розвитку національної економіки є інвестиційна активність підприємців і держави. Національне виробництво прямо залежить від капіталовкладень у науку, техніку, підготовку висококваліфікованих кадрів, організацію виробництва і праці, а останні, за умови їх виконання, діють як мультиплікатор – забезпечують економічне зростання в розширеному варіанті.

Системи, цілком засновані на невтручанні держави (laissez fair), не існувало і в XIX ст., і до нього. У XX ст. найважливішою складовою успіху країн не тільки з розвинутою ринковою економікою, але і в ще більшому ступені, що розвиваються, як уже зазначалося, стала регулююча роль держави.

Різноманіття завдань, які стоять перед державою в економіці, можна виразити за допомогою економічних функцій, які виконує держава. До них відносяться: створення і регулювання правової основи функціонування економіки; антимонопольне регулювання; проведення політики макроекономічної стабілізації; вплив на розміщення ресурсів; діяльність у сфері розподілу доходів.

Усі функції переплетені між собою і в комплексі впливають на економічну ситуацію. Наприклад, антимонопольна діяльність припускає наявність відповідного законодавства, а її результати будуть позначатися на розміщенні ресурсів і на розподілі доходів.

Обмеження ролі держави сьогодні вже не є самоціллю реформ. Навіть у випадку високоорганізованої ринкової системи потрібно вдосконалювати роботу органів державної влади для ефективного задоволення суспільних потреб. Діяльність держави характеризується двома різними поняттями – його потенціалом і ефективністю. Під потенціалом розуміють здатність держави ефективно проводити і пропагувати колективні заходи; а під ефективністю – результат використання потенціалу для задоволення зростаючого попиту суспільства на відповідні блага.

Держава з великими потенційними можливостями може бути більш ефективною. Однак держава може мати значний потенціал і не мати достатню ефективність, якщо цей потенціал не використовують відповідно до його призначення і можливостей. Саме на підставі досвіду розвинутих країн вітчизняні вчені-економісти сформулювали головні напрями та інструменти державного регулювання економіки України. У процесі її ринкової трансформації найбільш ефективним є використання на практиці таких інструментів державного регулювання, як фіскальна політика, грошово-кредитна політика НБУ, інвестиційна політика, регулювання цін і валютного курсу, державні замовлення (контракти).

Виділимо головні форми і методи втручання держави в економіку. Перш за все важливо розрізнити дві основні форми цього процесу: пряме втручання через розширення державної власності на матеріальні ресурси, законотворчість і непряме (опосередковане) втручання за допомогою різних заходів економічної політики (рисунок).

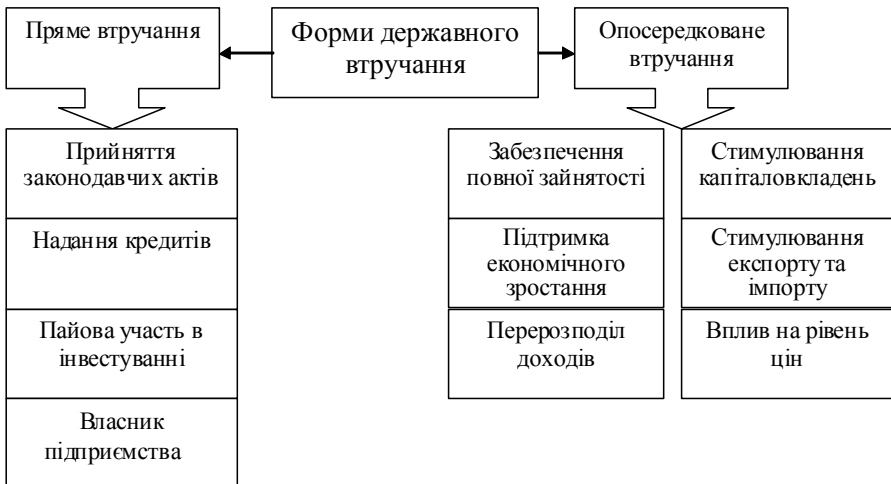

Рисунок. Основні форми державного втручання в економіку

1. Пряме втручання: в усіх промислово розвинених країнах існує більш-менш значний за своїми масштабами державний сектор економіки. Його розміри можуть бути критерієм економічної ролі держави, хоча він неабсолютний. Держава володіє капіталами в найрізноманітніших формах, надає кредити, бере пайову участь, є власником підприємства. Це робить державу власником частини суспільного капіталу. У державному секторі західних країн зайнята досить велика група людей: від 11 % загальної чисельності осіб найманої праці у Франції та Італії до 8-9 % у Німеччині, Бельгії та Голландії.

У всіх розвинених країнах становлення та розвиток державного сектора відбувалося практично в одних і тих же галузях (вугільна промисловість, електроенергетика, морський, залізничний та повітряний транспорт, авіація та космонавтика, атомна енергетика тощо). Мова йде, як правило, про галузі, де інвестиційні ресурси, тобто сукупність обладнання і машин, необхідних для виробництва, мають особливо велике значення і вартість їх велика.

Однак така величина інвестиційних ресурсів робить ці галузі досить чутливими до конкуренції і періодичних криз. Пряме втручання держави – це прийняття законодавчих актів, покликаних впорядкувати та розвивати відносини між усіма елементами ринкової системи. Приклади державного регулювання економіки шляхом видання законодавчих актів надзвичайно різноманітні.

2. Непряме втручання: залежно від мети втручання заходи економічної політики можуть бути спрямовані на стимулювання капіталовкладень і відновлення (якщо це можливо) рівноваги між заощадженнями та інвестиціями; забезпечення повної зайнятості; стимулювання експорту та імпорту товарів, капіталів і робочої сили; вплив на загальний рівень цін в цілях його стабілізації і ціни на деякі специфічні товари; підтримку сталого економічного зростання; перерозподіл доходів і деякі інші цілі. Для проведення цих різноманітних заходів держава використовує головним чином фіскальну та кредитно-грошову політику.

Фіскальна політика реалізується через бюджетну. Її можна визначити як політику, що проводиться шляхом маніпулювання державними доходами (насамперед податками) та витратами. Кредитно-грошова політика – це політика, що проводиться шляхом регулювання грошової маси в обігу і вдосконалення кредитної сфери. Обидва ці напрями державної політики тісно пов'язані один з одним. Однак цей зв'язок у ринковій і централізованій економіці істотно розрізняється. Країни з ринковою економікою, що почали формуватися 2-3 сторіччя тому, постійно шукають оптимальне поєднання державного регулювання і функціонування природно сформованого ринкового механізму. Країни зі сформованою централізованою економічною системою намагаються в ході роздержавлення відродити за допомогою держави (як це не парадоксально) той самий потужний, животворний приватний інтерес, без якого не може бути ринку. Головна проблема при цьому – не задушити його в державною увагою.

Під методами державного регулювання економіки треба розуміти способи впливу держави через законодавчі і виконавчі органи на сферу підприємництва, інфраструктуру ринку, некомерційний сектор економіки з метою створення або забезпечення умов їх діяльності відповідно до національної економічної політики.

Система управління виробничими галузями на початку перехідного періоду ґрунтувалася на адміністративних методах керівництва із поступовим використанням принципів територіально-галузевого і функціонально-галузевого управління, які давали можливість узгодити державні, галузеві і регіональні інтереси з інтересами трудових колективів. Поступово все більшого поширення стало набувати використання економічних методів з боку держави. Вони охоплюють фіскальну та грошово-кредитну політику НБУ.

Самостійним комплексним методом державного регулювання економіки є державне економічне програмування, що охоплює численні цілі та весь набір інструментів державного регулювання економіки.

Діяльність підприємств з державною формою власності регулюють, в основному, адміністративними методами впливу, а діяльність підприємств з недержавною формою власності в перехідний період – головним чином, економічними (через фіскальну політику та грошово-кредитну політику). Тим не менш і в другому випадку можна використовувати елементи адміністративного управління. За допомогою економічних методів держава може впливати на співвідношення попиту і пропозиції на фінансових ринках. До організаційних заходів, які відіграють важливу роль у системі державного управління і регулювання економіки, належать і пропонувані Кабінетом Міністрів України способи виведення економіки з “тіньового сектора”. У загальному вигляді вони зводяться до такого:

1. Скорочення ліцензованих видів підприємницької діяльності.
2. Спрощення процедури реєстрації підприємств; упровадження мінімального терміну розгляду заяв на реєстрацію; установлення персональної відповідальності посадових осіб, які порушують процедуру реєстрації.
3. Уточнення та спрощення процедури митного оформлення та операції зовнішньої торгівлі, митного контролю з одночасним забезпеченням їхньої прозорості. Удосконалення процедури оскарження дій посадових осіб і механізму їх персональної відповідальності за зволікання та порушення митних правил.
4. Лібералізація відносин та необґрунтованих обмежень на фінансові операції; розширення сфери застосування фіксованих податків.
5. Реалізація заходів щодо лібералізації внутрішніх ринків газу, електроенергії, зерна і реструктуризації монопольних утворень у сфері транспорту та зв'язку.

Держава вже усвідомила свою нову роль і призначення в сучасних умовах розвитку світового господарства її економічна роль залежить не від ступеня втручання в ринковий механізм, а від участі в забезпеченні внутрішніх і зовнішніх умов ефективного функціонування національної економіки. Економічно ефективною держава може бути лише тоді, коли вона забезпечує умови для того, щоб була ефективною сама економіка.

Література:

1. Дікон Б. Глобальна соціальна політика. Міжнародні організації й майбутнє соціального добробуту / Б. Дікон, М. Халс, П. Стабс ; [пер. з англ. А. Олійника та ін.]. – К. : Основи, 1999. – 346 с.
2. Ганслі Теренс М. Соціальна політика та соціальне забезпечення за ринкової економіки / Теренс М. Ганслі ; [пер. з англ. О. Перепадя]. – К. : Основи, 1995. – 280 с.

3. Ламперт Х. Социальная рыночная экономика. Германский путь / Х. Ламперт. – М. : Дело, 1994.
4. Основи економічної теорії : підруч. / А. А. Чухно, П. С. Єщенко, Г. Н. Климко та ін. – К. : Вища шк., 2001. – 606 с.
5. Радіонова І. Ф. Макроекономіка та економічна політика / І. Радіонова. – К. : Таксон, 1996. – 210 с.
6. Стігліц Джозеф Е. Економіка державного сектора / Джозеф Е. Стігліц ; [пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський.]. – К. : Основи, 1998. – 854 с.
7. Финансы : учеб. пособие / под ред. А. Родионовой. – М. : Финансы и статистика, 2000. – С. 91–96.
8. Joseph E. Stiglitz. Economics / Joseph E. Stiglitz. – Stanford University, 1996.
9. English-Russian Business Dictionary. Ants Pihlak. TEA Language Center Ltd., 1994.

Надійшла до редколегії 10.12.2012 р.

УДК 351:338.2

В. М. МОРОЗ

ПРОГНОЗУВАННЯ ДИНАМІКИ ЗМІНИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ ЯК ПІДґРУНТЯ ДЛЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ЇЇ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Викладено результати прогнозування динаміки зміни значень індексу глобальної конкурентоспроможності, розрахованих для України до 2050 р. Опрацьовано висновки щодо можливості використання прогнозу динаміки зміни конкурентоспроможності України у процесі державного управління розвитком трудового потенціалу країни на підставі доведеної залежності між системою конкурентоспроможності країни та системою її трудового потенціалу.

Ключові слова: конкурентоспроможність держави; індекс глобальної конкурентоспроможності; трудовий потенціал; державне прогнозування; державне управління.

The article contains the results of forecasting the dynamics of change of the Global Competitiveness Index values counted for Ukraine up to year 2050. Basing on proven relationship between the country's competitiveness system and its labor potential there were made conclusions as for the possibility of dynamics prediction usage as for Ukraine's competitiveness in the process of state management by development of labor potential. Ukraine's competitiveness in the state of development of labor potential.

Key words: competitiveness of the state; Global Competitiveness Index; labor potential; state forecasting; state management.